

ného času, na utváření hodnotových orientací, uměleckého vkusu a zájmů. Pomáhá vytvářet osobitý životní styl, lépe si osvojovat morální a etické hodnoty, rozvíjet tvořivé schopnosti. Vedle toho se však zároveň hudba stává u mnohých mladých lidí prestižní záležitostí a zábavou, prostředkem spoluúčasti na osobitě módní záležitosti.

K této problematice byly již orientovány některé výzkumy. Tak v roce 1982 to byl výzkum G. B. Zulumjana a kolektivu katedry marxismu-leninismu Moskevské státní konzervatoře P. I. Čajkovského [Zulumjan a kol. 1983], jehož rámcovým tématem byly činnosti mládeže ve volném čase. Jak se ukázalo, zcela jasně mezi nimi převládají takové formy, jako sledování televize, poslech rozhlasu a hudebních nahrávek, návštěva hudebních večerů a diskoték.

Autoři pracovali zajímavým způsobem se dvěma soubory: V prvním zkoumali 560 mladých lidí ve věku 18—34 let, ve druhém se dotazovali 110 expertů, většinou vedoucích organizačních pracovníků v oblasti kulturně výchovné práce s mládeží. Konečné výsledky takto realizovaného sociologického výzkumu výše uvedené teze v mnohém potvrdily, v mnohém zpřesnily. Nejmasovější kanál zapojení mládeže do hudební kultury představují televizní relace — 89 %. Poslech hudebních nahrávek uvedlo 63 %, návštěvu koncertů 61 %, poslech rozhlasových hudebních pořadů 60 %, zpívání pro sebe, popřípadě s přáteli 41 %, návštěvu diskoték 35 %, současný tanec 24 % a konečně účast v kroužcích zájmové umělecké činnosti 21 %. „Bez ohledu na poměrně vysoký počet televizních relací s tzv. vážnou hudbou, je jejich popularita nevelká. Vysvětluje se to technickými těžkostmi s jejich přenosem i nízkou úrovní estetických potřeb části mládeže z řad posluchačů. Experti zase poukazují na konzervatismus redakcí hudebních vysílání při přípravě pořadů pro mládež, na nedostatečnou diferencovanost programů podle věků a zájmů“ [Zulumjan a kol. 1983 : 121].

Zvláštní pozornost byla věnována dostupnosti a vlastnictví technických prostředků záznamu a reprodukce hudby. Více než polovina (53 %) dotázaných má gramofonové desky. V jejich diskotékách je však nejméně zastoupena tzv. vážná hudba (symfonická, operní, baletní, komorní, vokální, instrumentální) — tvoří pouhých 34 %. Naproti tomu desky s folklórní hudbou 52 % a s populární dokonce 63 %. Ovšem samo vlastnictví gramofonové desky bychom ještě nemuseli považovat za příliš spolehlivý ukazatel hudební preference. Tu či onu desku může mladý člověk mít, aniž by třeba dost dobře věděl proč. Stačí vánoce či narozeniny a je pojednou, byť s dobrým úmyslem, obdarován něčím, co by si jinak sám sotva chtěl koupit a co si asi sám nebude často přehrávat. V této souvislosti jsou zřejmě lepším ukazatelem hudebních zájmů magnetofonové nahrávky. Zejména ty, které si respondent sám pořídil. Těžko si představit, že by si nahrál něco, co se mu nelíbí, nebo co by si alespoň nechtěl poslechnout. Stejně jako gramodesky i magnetofonové nahrávky jsou u sovětské mládeže značně rozšířeny. Vlastní je 52 % dotázaných. Magnetofonové nahrávky klasické hudby mělo 1,2 % respondentů, folklórní hudby 7,2 % a zábavné 91,6 %. Podle autorů se zde projevují nedostatky jak ve formování hudebního vkusu mládeže, tak i v činnosti obchodní sítě a distribuce. Z celkových závěrů rozhodně stojí za pozornost, že „mládež dává přednost poslechu současné populární hudby ve stylu disco a rock“. Ani tato oblast však není podle mladých posluchačů bez problémů. Například mezi nedostatky práce diskoték uváděli mimo jiné i malé zastoupení sovětské populární hudby. Podstatným faktorem hudebních preferencí mládeže zřejmě bude také úroveň kulturní, resp. umělecké vyspělosti. (Větší zájem o melodickou a obsažnější hudbu je patrný u mládeže vyššího věku: 25—34 let.)

Na práci G. B. Zulumjana navázal ve svých výzkumech, zveřejněných po-

čátkem roku 1986, docent Záporožského průmyslového institutu S. L. Katajev [Katajev 1986]. Autor považuje mládež za nejvnímavější skupinu obyvatelstva, citlivě reagující na všechno nové. Proto výzkum preferencí mládeže v sobě nese prognostické momenty. To platí i pro hudbu. Hudební preference autor operacionálně definoval jako zvolený vztah k hudebním dílům a žánrům, jako schopnost pochopit a ocenit skladatelův záměr a interpretovo mistrovství. Podle jeho přesvědčení koreluje volba hudebního díla s hudebním vkusem (preferencí).

V polovině osmdesátých let provedl S. L. Katajev dva speciální výzkumy. Nejprve se v roce 1984 věnoval členům záporožského hi-fi klubu, s charakteristickým sociálním složením: 44 % dělníků, 31 % studentů a žáků vyšších tříd a 25 % zaměstnanců a inženýrsko-technických pracovníků. Zároveň se jednalo převážně o mladé lidi — mladších 19 let bylo 17 %, ve věku 20—24 let 31 %, 25—29 let 27 %, 30—34 let 19 % a starších pouhých 6 %.

Všem byla položena jediná otevřená otázka: „Jaká hudební díla, jakých žánrů sbíráte?“ Forma otevřeného dotazu, tj. bez předepsaných variant odpovědí má v této souvislosti celou řadu předností. Především dotázané nijak neovlivňuje, neusměrňuje jejich orientaci a nevsugeruje jim možné varianty odpovědí. Respondenti odpovídají podle svých schopností a možností. Používají přitom slov, pojmů a termínů, na jaké jsou sami zvyklí, jaké znají a jaké běžně používají. Díky vyjadřovací volnosti představují takové odpovědi pravděpodobně věrnější obraz názorů a mínění, než je tomu v případech polouzavřených, či dokonce uzavřených otázek. Na druhé straně ovšem nestandardizovanost a široká obsahová i formální variabilita odpovědí kladou mnohem větší nároky při zpracování. Pro sovětskou sociologii je naprosto typické, že S. L. Katajev použil v daném případě techniku obsahové analýzy, v Sovětském svazu využívanou mnohem častěji a hlavně propracovaněji, než jak jsme zvyklí u nás.

Z výsledků je na první pohled zřejmá převaha preferencí rockové hudby, o níž se zajímá 75 % dotázaných. Stylu disco dává přednost 32 %, populární hudbě 15 %, symfonické 12 % a jazzu necelých 10 %. Volné odpovědi dotázaných doložily mimo jiné i pojmovou nejednotnost a neustálenost, která v této oblasti panuje. Také běžně používané klasifikace stylů a žánrů se zcela nekryjí s označeními, jichž používají mladí lidé.

Určité rozdíly v hudebních preferencích se projevíly podle sociální příslušnosti dotázaných. S. L. Katajev je ilustroval následující tabulkou:

	Dělníci	THP	Studenti
Rock	60 %	35 %	65 %
Hard rock	14 %	9 %	23 %
Jazzrock	5 %	4 %	5 %
Disco	43 %	13 %	22 %
Populární hudba	9 %	22 %	5 %
Sovětská populární hudba	18 %	22 %	5 %
Jazz	8 %	26 %	13 %
Vážná hudba	8 %	26 %	6,5 %

Hudební preference mladých dělníků a studentů jsou si velmi podobné, jejich statistická souvislost je vysoká ($r = 0,9$) a významná. Naproti tomu preference inženýrsko-technických pracovníků jsou poněkud odlišné. Nesporně se v tom projevuje působení celé řady faktorů sociální, demografické a jiné povahy, které navíc asi působí u jednotlivých hudebních stylů s odlišnou intenzitou. Sám Katajev upozornil na to, že „čím je úroveň vzdělání mladých respondentů vyš-

ší, tím je mezi nimi více fanoušků jazzu a jazzrocku. Čím je naopak nižší, tím spíše dávají přednost discu. Čím jsou mladší, tím častěji preferují hard-rock“ [Katajev 1986 : 106].

Menší zkušenosti s praktickou realizací sociologických výzkumů hudebních preferencí si vyžádaly daň v podobě meritorních a metodologických bariér. V tomto směru jsou obzvláště cenná dvě upozornění. Předně se nepodařilo oddělit oblibu domácí rockové hudby od zahraniční. (Mimo jiné i proto, že sovětské Vsesvazové vydavatelství gramofonových desek Melodija vydává domácí rockovou hudbu velmi sporadicky — deset desek za posledních pět let.) Nepodařilo se také zachytit reálnou oblibu sovětských písničkářů.

Na závěr výzkumu S. L. Katajev poznamenal: „V poslední době si získala mimořádnou pozornost domácí rocková hudba. Záslouhou srozumitelnosti, aktuálnosti, poutavosti a emocionálnosti se stala rocková píseň důležitým sociokulturním faktorem osmdesátých let. Vznikla však podstatná disproporce mezi hudebními preferencemi a díly, která prezentují hromadné sdělovací prostředky. V současnosti, kdy jsou mezi mládeží široce rozšířeny magnetofony, je třeba změnit modely hudebního vzdělávání. Konzervatismus, jaký projevují hudební redakce, výrazně přispívá ke snížení efektivnosti hromadných sdělovacích prostředků při estetické výchově mládeže“ [Katajev 1986 : 106].

Druhé šetření uskutečnil S. L. Katajev v roce 1985 u studentů prvního ročníku Záporožského průmyslového institutu. Náhodným výběrem položil čtvrtinu z nich jedinou, tentokrát však na rozdíl od výzkumu členů hi-fi klubu uzavřenou otázku: „Jaký hudební žánr byste chtěli poslouchat ve volném čase?“ Studenti mohli zvolit maximálně dvě z osmi předepsaných variant: 1. vážná hudba, 2. sovětská populární hudba, 3. zahraniční populární hudba, 4. domácí rock, 5. zahraniční rock, 6. jazz, 7. lidová hudba a 8. písně písničkářů¹⁾.

Výsledky naznačují především oblibu domácí rockové hudby a diferenciaci hudebních preferencí podle pohlaví. Jakýkoli rock preferuje 90 % studentů, mezi dívkami pouze 24 %. Výrazná obliba rockové hudby by se měla podle S. L. Katajeva promítnout do celé řady skutečností hudebního života v Sovětském svazu. Například také do organizačních řádů různých soutěží, a to tak, aby byla odlišena rocková kategorie od ostatní populární hudby. Znalost hudebních preferencí mládeže by však hlavně měla ovlivnit programovou skladbu rozhlasového a televizního vysílání a běžných koncertů, v nichž všude by měl mít rock své nezastupitelné místo. Zajímavé poznatky se týkají vztahu k tzv. vážné hudbě. Značná část studentů (74 %) preferuje jak poslech rocku, tak současně také tzv. vážné hudby. Tyto oblasti by se neměly zřejmě tolik klást do vzájemného protikladu.

Studenti preferují rockovou hudbu bez ohledu na to, je-li domácího či zahraničního původu. Jde jim zřejmě v první řadě o hudební žánr (styl) než o otázku provenience. Naproti tomu vkus dívek je mnohem tradičnější: nejvíce se jim líbí domácí i zahraniční populární hudba, stejně jako vážná hudba a tvorba písničkářů²⁾.

Pokud jde o všeobecně vzrůstající oblibu rocku u mládeže, vysvětluje ji

(1) Autor pokládá takto formulovanou otázku za projektivní — tzn. předpokládá, že odpovědi de facto vyjadřují hudební preference dotázaných, neboť lze předpokládat, že mladí lidé chtějí ve svém volném čase poslouchat právě takovou hudbu, kterou mají rádi. Samozřejmě skutečný poslech může vypadat i jinak; vedle samotného vkusu zde hrají velkou roli možnosti uspokojení hudebních zálib a potřeb, závislé na praktické dostupnosti požadované hudby.

(2) Není bez zajímavosti, že k obdobným výsledkům docházejí i pracovníci výzkumného oddělení Českého rozhlasu v Praze [Košťál 1985]. Koncem roku 1981 realizovali výzkum učňů a studentů odborných, středních odborných učilišť a škol, gymnázií a vysokých škol ČSR. Mladých lidí (zhruba ve věku 15 až 25 let) se dota-

S. L. Katajev vyspělostí repertoáru sovětských rockových skupin. Vysvětlení dokumentuje empirickými údaji, které vyplynuly z výsledků obsahové analýzy, provedené na stovce textů písní deseti známých skupin. Základním námětem mnohých písňových textů jsou mravní, až skoro filozofické otázky: smysl života, zvláště jeho etické souvislosti a životní stanoviska se objevila u 32 % textů, protiválečná tematika u 15 %, láska u 13 %, sociálně psychologické portréty různých lidí u 12 %, obrazy života mládeže u 8 %, hudební a taneční tematika u 12 %, ekologické otázky u 3 %, současná technika u 3 % a exotika u 2 %. „Rocková hudba se stává duchovním dokumentem své doby, vyzývá mladého člověka zamyslet se nad životem — v tom tkví její sociální funkce“ [Katajev 1986 : 107]. Sovětské výzkumy potvrzují známou představu o tom, že současná populární hudba může v dnešní době suplovat mnohé z úloh, které byly v dřívějších dobách připisovány tradičním sférám kultury, jako jsou humanitní vědy a zejména potom umění, v první řadě literatura. Nasvědčuje tomu souvislost mezi celosvětově pozorovaným vzrůstem zájmu mládeže o populární hudbu na jedné straně a poklesem četby literatury na straně druhé. Ať už se k těmto skutečnostem stavíme jakkoli, zdá se, že například poezii nahrazují dnešním mladým lidem písňové texty.

Sociologové mají v oblasti hudebních preferencí mládeže ještě značný dluh. Jejich informace mají nezřídka pouze fragmentární charakter, dotýkají se pouze některých stránek problému, odkrývají spíše jeho složitost a závažnost. Hluboká vědecká analýza reálné situace by nesporně přispěla k fundovanějšímu usměrňování hudební politiky hromadných sdělovacích prostředků, vydavatelství gramodesek, ale také tvůrčích kolektivů, kulturních zařízení a mnohých dalších. Obliba hudebních žánrů poměrně výrazně odráží homogenizační vlivy hromadných sdělovacích prostředků. Proto mohou mít obecnější platnost i výsledky prostorově a rozsahem menších výzkumů. *V každém případě lze hlavní význam a podnět dosavadních sociologických poznatků hudebních preferencí sovětské mládeže pro naši vlastní práci spatřovat v jejich metodologických a realizačních přístupech.* Zde bych na prvním místě podtrhl šíři záběru. Na rozdíl od našich běžných postupů se neomezují pouze na hudební preference — tedy na to, jak je hudba veřejností přijímána, ale všimají si také toho, co jim nabízí a přináší. Sovětští sociologové se pustili do jistě nelehkých, o to však aktuálnějších otázek se značnou *otevřeností*. Té také odpovídala vysoce *praktická, konkrétní a v případě potřeby i společensky kritická formulace závěrů*. Na druhé straně je nepochybné, že se jim při jejich úsilí dostalo ze strany společenských i odborných vědeckých institucí nemalé důvěry a podpory.

zovali také na to, jak rádi poslouchají jednotlivé hudební žánry (mohli volit z 15 žánrů). Výsledky jejich výzkumu jsme zpracovali klastrovací analýzou (MacQueenovou metodou) a získali tři typy oblíbenosti:

- a) *nejoblíbenější*: taneční hudba, šansony, beatová hudba, rock, country a disco;
- b) *průměrně oblíbené*: lidové písně, jazz, muzikály, operety, symfonická a komorní hudba; jejich poslech je ve srovnání s předchozím typem o více než polovinu méně oblíben;
- c) *nejméně oblíbené*: dechová hudba, opery a vokální hudba; úroveň oblíbenosti je opět přibližně o polovinu nižší než u předešlého typu průměrné oblíbenosti.

Obdobně jako v případě sovětských výzkumů i u nás je dost překvapivá *vyšoká homogenita získaných odpovědí*: například podle pohlaví a podle typu školy se žádné významné rozdíly neukázaly.

Literatura

- Katajev, S. L.: *Muzykalnyje vkusy molodoži*. Sociologičeskije issledovania 1986, č. 1.
 Košťál, J.: *Minění české veřejnosti o hudbě a poslechové chování*. Hudební věda 1985, č. 4.
 Zulumjan, G. B. a kol.: *Formirovanije muzykalnoj kultury molodoži*. Sociologičeskije issledovanija 1983, č. 4.

J. Mužík: Filozofie — světový názor — společnost

Praha, Svoboda 1986, 270 s.

Svou bohatou publikační činností, která má již více než dvě desetiletí ohlas v naší i zahraniční odborné literatuře, se J. Mužík řadí k předním teoretikům v oblasti světónázorové problematiky marxisticko-leninské filozofie, zejména pokud jde o otázky výchovy mladé generace k marxisticko-leninskému světovému názoru. Z jeho dřívějších publikací připomeňme alespoň práci *Vědecký světový názor a hodnoty socialistického člověka* (Praha 1977), zaměřenou na problém světónázorové výchovy lidí, z novějších pak *Dialektiku formování socialistického vědomí* (Praha 1981), která je rozsáhlou studií pojetí, stránek a podob světového názoru.

Poslední Mužíkova monografie, nazvaná *Filozofie — světový názor — společnost*, shrnuje závěry dosavadní autorovy vědecko-výzkumné práce a zároveň je pokusem o komplexní objasnění problematiky vztahu filozofie a světového názoru, o podání ucelené koncepce marxisticko-leninské teorie světového názoru. Pozitivním rysem je především překročení rámce úzkého filozofického pojetí problému směrem k potřebám konkrétního praktického zkoumání světónázorové orientace člověka naší společnosti. Teoretické rozpracování a vymezení pojmu světový názor a jeho vztahu k filozofii, k filozofické problematice hodnot a svobody dovádí autor až do oblasti praktického formování světónázorového profilu současného člověka, k metodě poznání světového názoru lidí. Vymezení některých metodických přístupů zkoumání světového názoru, především difference typů světónázorové orientace lidí v současném Československu, založená na analýze konkrétní sociální reality, se stalo základem metodologických východisek empirických sociologických výzkumů světového názoru realizovaných ÚVVM v Praze.

V první kapitole, nazvané *Vymezení pojmu světový názor*, shrnuje autor své dosavadní poznatky a zkušenosti z oblasti obecné světónázorové teorie. Konfrontuje pojetí světového názoru padesátých let s pojetím některých současných sovětských filozofů (Spirkina, Sinkakura, Ovčinnikova), poukazuje na posun k normativě regulativní stránce světového názoru, která je považována ve vztahu ke stránce poznávací za primární. Definuje světový názor jako „souhrn názorů, ideových stanovisek člověka, které tvoří jádro jeho znalostí o světě, o sobě samém a vzájemném vztahu sebe a světa, jádro hodnotových představ o světě, životě a jejich složkách, jádro jeho cílových orientací a vnitřních norem v podobě mravního, právního, estetického aj. kodexu“ (s. 19). Charakterizuje světový názor především jako aktivní životní pozici lidí, přesvědčení, z něhož bezprostředně vychází rozhodnutí, vůle k činu. Nejstarší funkcí světového názoru je tedy úloha návodu k myšlení, jednání a praktické činnosti člověka. Preference normativně regulativní stránky neznamená však zároveň eliminaci složky poznávací. Autor poukazuje na vnitřní logiku a vzájemnou podmíněnost znalostí, hodnotových představ i norem: určitému obsahu znalostní složky odpovídá určitý typ hodnotové orientace, určitému typu hodnotových představ odpovídá určitý typ mravních, právních a jiných životních norem. Na základě určitého typu světónázorové orientace se formuje určitý typ jednání lidí, a naopak určitý typ jednání lidí si vynucuje určitý typ zaměření světového názoru. Autor tak zároveň vymezuje jednotlivé okruhy indikátorů, jichž je nutno užít jako diferenčiacích kritérií jednotlivých typů světového názoru.

J. Mužík odmítá zjednodušené ztotožňování filozofie se světovým názorem, struktury filozofického poznání se strukturou světónázorového vědomí. Zatímco filozofie vychází ze snahy o racionální výklad světa a východisek jeho poznání, světovému názoru není nadřazenou kategorií vědomí, ale jeho funkce v životě lidí, tj. integrace jejich vědomí a jednání. Výrazný rozdíl mezi filozofií a světovým názorem, pokud jde o kritérium podstatnosti, vidí autor v tom, že základním východiskem pro filozofii jako vědu je objektivní vědecká pravdivost, zatímco pro světový názor význam, hodnota posuzovaných otázek pro subjekt tohoto světového názoru. Obě uvedená hlediska jsou výrazem subjektivní a objektivní stránky poznávacího procesu, které je nutno respektovat. Jen tak může být splněn Leninův metodologický požadavek, aby všechna lidská praxe byla zahrnuta do plné „definice“ předmětu: jako kritérium pravdy i jako praktické měřítko spojitosti předmětu s tím, co člověk potřebuje.

Závěr kapitoly věnuje autor důležité otázce metody poznání světónázorové orientace lidí: Východiskem a prvním principem objektivní metody zkoumání světového